

rın taksimatını ve Ebû Ma'ser'in ışık yayını hakkındaki teorisini reddeder. Kendisinin astrolojiyle ilgili zamanlaması Hint kaynaklarına dayanmaktadır. *Libros del saber*'de İbn Muâz'ın eşit uzunlukta on iki burç yayı kabul ettiği anlatılmaktadır (DSB, VII, 82).

İbn Muâz'ın astronomi alanındaki çalışmaları arasında Latince'ye *Tabula residuum ascensionum ad revolutiones annorum solarium secundum Muhad Arcadius* adıyla çevrilen eseriyle *Maṭraḥu şu'â'âtî'l-kevâkib*'i zikredilmektedir. Öte yandan onun matematikle ilgili birçok çalışması günümüze kadar gelmiştir. *Saraceni cuiusdam de Eris*'de sözü edilen *Kitâbü mechûlâtı kisiyyi'l-küre* küresel trigonometri hakkındadır. İbn Rüşd, cisim, yüzey ve çizgi ile beraber (*Tefsiru Mâ ba'de't-tabî'a*, II, 665) bir dördüncü büyüklük olarak açığı düşünenler arasında İbn Muâz'ı da sayar. Her ne kadar İbn Rüşd, bu görüşü inandırıcı bulmuyorsa da İbn Muâz'ı yüksek düzeyde bir matematikçi kabul etmektedir. İbn Muâz geometride kullandığı sayı, çizgi, yüzey, açı ve katı cisimden ibaret beş unsurun tariflerini verir. Onun Grek dışı bir görüşle sayıyı geometrinin bir unsuru olarak kabul etmesinin sebebi çalışmalarında oran konusunu temel almasıdır. Oran konusundaki *Maḳâle fî şerhi'n-nisbe* adlı eseri ise Öklid'in bir savunması niteliğindedir.

Floransa'daki Biblioteca Medicea Laurenziana'da (Or., nr. 152) kayıtlı bulunan *Kitâbü'l-Esrâr fî netâ'ici'l-efkâr* adlı eser ona aidiyeti kesin değilse de İbn Muâz'ın bir başka çalışması kabul edilmektedir. Kitapta yaz gündönümünün gündüz uzunluğu on beş saat olarak verilmektedir. Kurtuba'nın enlemine (37° 53') göre bu değer 40 dereceye tekabül eder. Bununla beraber eğer güneşin doğuş ve batışı esnasında atmosferin yol açtığı kırılma göz önüne alınırsa gündüzün uzunluğu için on beş saatı yakın bir değer elde edilir. Bu sebeple eserin matematik ve astronomide üstat bir kişi tarafından yazıldığı şüphesizdir. Eldeki nüsha 644 (1246) tarihini taşımaktadır; her ne kadar bu nüsha güzel bir istinsah ise de çizimler İbn Muâz tarafından veya onun isteği doğrultusunda hazırlananlardan kötüdür. Bu eserin 1v-46r varakları 1-5 numaralı saatlere benzer oyuncaklarla ilgilidir. Nr. 6-20 ve 27-30 su saatleri, nr. 21-24 kule şeklinde harp makineleri, nr. 25 ile 26 tekerlekler aracılığıyla suyu yükselten makineler ve nr. 31 ise evrensel bir güneş saatidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rüşd, *Tefsiru Mâ ba'de't-tabî'a* (nşr. M. Bouyges), Beyrut 1942, II, 665; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 860; Suter, *Die Mathematiker*, s. 96, 214; Sezgin, *GAS*, V, 109; Yvonne Dold-Samplonius – Heinrich Hermelink, "Al-Jayyâni, Abû 'Abd Allâh Muḥammad İbn Mu'âdh", *DSB*, VII, 82-83; *Encyclopedia of the History of Arabic Science* (ed. Roshdi Rashed – Régis Morelon), London 1996, I, 244, 258, 265, 279-280; II, 517-520, 536, 718; A. I. Sabra, "The Authorship of the Liber de crepusculis", *ISIS*, LVIII (1967), s. 77-85; a.mlf., "A Note on Codex Biblioteca Medicea-Laurenziana Or. 152", *Mecelletü Târihi'l-'ulûmi'l-'Arabiyye*, I/2, Halep 1977, s. 276-283; D. A. King, "Medieval Mechanical Devices", *History of Science*, XIII/22 (1975), s. 284-289; Donald R. Hill, "A Treatise on Machines by İbn Mu'âdh Abû 'Abd Allâh al-Jayyâni", *MTUA*, I (1977), s. 33-46; Bernard R. Golstein, "İbn Mu'âdh's Treatise on Twilight and the Height of the Atmosphere", *Archive for History of Exact Sciences*, XVII, Heidelberg - New York 1977, s. 97-118; J. Samsó, "Notas sobre la trigonometria esférica de İbn Mu'âdh", *Awraq*, sy. 3, Madrid 1980, s. 60-68; J. Verent – R. Casals YMV. Villuendas, "El Capitula Primera Del kitab asrâr fî natâ'i'y al-afkâr", a.e., sy. 5-6 (1980), s. 60-61; M. G. Doncel, "Quadratic interpolations in İbn Mu'âdh", *Archives internationales d'histoire des sciences*, XXXII, Paris 1982, s. 68-77; A. Mark Smith, "The Latin Version of İbn Mu'âdh's Treatise: On Twilight and the Rising of Clouds", *Arabic Sciences and Philosophy*, II, Cambridge 1992, s. 83-132; Bijan Vahabzadeh, "Two Commentaries on Euclid's Definition of Proportional Magnitudes", a.e., IV (1994), s. 181-198; E. S. Kennedy, "İbn Mu'âdh on the Astrological Houses", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, IX, Frankfurt 1994, s. 153-160.

MUAMMER DIZER

İBN MUHAYSİN

(ابن محيىن)

Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahmân
b. Muhaysin es-Sehmî
(ö. 123/741)

On dört kıraat imamından biri.

Adının Muhammed, babasının adının Abdullah olduğu söylenmişse de Buhârî ve İbn Ebû Hâtim gibi müellifler, diğer ihtimallerden söz etmeksizin onu Ömer b. Abdurrahman olarak zikretmişlerdir. İbn Muhaysin'dan Abdurrahman b. Muhaysin diye söz eden Zübeyrî'nin babasının adıyla onunkini karıştırdığı anlaşılmaktadır. Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* adlı eserinde (I, 223; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 32-35) ismiyle ilgili olarak altı görüşün bulunduğunu belirttiikten sonra, "Bunların en doğrusu Ömer b. Abdurrahman b. Muhaysin'dır; nitekim Vâkıdî'nin İshak b. Hâzim'den naklettiği rivayette Abdullah b.

Müemmel, Süfyân b. Uyeyne ve İshak b. Hâzim onu bu şekilde adlandırmışlardır" demektedir. Zehebî ayrıca Ömer ve Muhammed'in kardeş olduklarını zannettiğini söylemektedir (*el-'İber*, I, 121). İbn Muhaysin, Kureys'in Benî Sehm kolundan olduğu için Sehmî, Kureşî ve ayrıca Mekki nisbeleriyle anılmış, ancak sonraki bazı kaynaklarda Benî Sehm'in mevlâsı olarak zikredilmiştir (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 221; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 167).

Kıraat tahsilini Mücâhid b. Cebr, Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı Dirbâs ve Saîd b. Cübeyr'den yapan İbn Muhaysin Atâ b. Ebû Rebâh, Muhammed b. Kays b. Mahreme, Ebû Seleme b. Süfyân, Safiyye bint Şeybe'den ve babası Abdurrahman'dan rivayette bulunmuştur. Kendisinden Şibl b. Abbâd, kurrâ-i seb'adan Ebû Amr b. Alâ, İsa b. Ömer el-Kârî gibi şahsiyetler kıraat öğrenirken Abdullah b. Müemmel, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, İshak b. Hâzim, İbn Cüreyc ve Hüseyim b. Beşîr hadis rivayet etmişlerdir. İbn Muhaysin'ın hocalarından Dirbâs, Kur'an ve Arap dili konusunda ondan daha bilgili birini görmediğini söylemiş (Mizzî, XXI, 430); Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm da Mekke kurrâsı olarak Abdullah b. Kesîr, Humeyd b. Kays el-A'rec ve İbn Muhaysin'ın isimlerini zikrettikten sonra bunlar arasında Arapça'sı en sağlam olanın İbn Muhaysin olduğunu belirtmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 167). İbn Mücâhid de İbn Muhaysin'ın bu konudaki üstünlüğünü anlatarak hocası Mücâhid b. Cebr'in onu bu yönüyle övdüğünü ifade etmiştir. İbn Muhaysin, Ebû'l-Kâsim el-Hüzelî'nin tesbitine göre 123 (741) yılında Mekke'de vefat etmiş olup bu tarih diğer kaynaklarda da yer almaktadır. Ancak Sibtü'l-Hayyât ve Ebû Abdullah el-Kassâ'ın onun 122'de (740) öldüğünü zikrettikleri de belirtilmiştir (a.g.e., a.y.).

İbn Muhaysin'ın kıraat ilmindeki yeri tartışmalı olup İbn Mücâhid'e göre kıraat konusuna önemle eğilmesine rağmen çevresi onun okuyuşuna tâbi olmamış, Mekke'de İbn Kesîr'in kıraati üzerinde meydana gelen icmâ onun kıraati üzerinde gerçekleşmemiştir. Arapça'sının mükemmeliğine, kıraat konusundaki ehliyetine ve İbn Kesîr'le birlikte Mekke kârîi olarak şöhret bulmasına rağmen yedi, sekiz ve on kıraatle ilgili olarak telif edilen pek çok eserde kıraati tercih edilmemiştir. Kendisine, *el-İzâh* adlı eserinde Halef b. Hişâm'ın yerine on imamin dördüncüsü olarak ilk defa yer veren müellif Enderâbî (ö.

470/1077) olmuştur (*Kırâ'atü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn*, s. 28; ayrıca neşredenin girişi, s. 75-76). Ebû İsmâîl Mûsâ b. Hüseyin el-Muaddel (ö. tah. 500/1106), on beş imamın kıraati hakkında telif ettiği *Ravzâtü'l-huffâz* adlı eserinde (Nuruosmaniye Ktp., nr. 40) dördüncü sırada, Sıbtu'l-Hayyât ise (ö. 541/1146) sekiz kıraati bir araya getirdiği *el-Mübhic fi'l-kırâ'âtî's-semân* adlı eserinde (nüshaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 108-109) sekiz imama ilâve olarak yer verdiği dört imam içinde ilk sırayı İbn Muhaysîn'a vermiş (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 83), fakat bu kayıtlar, İbn Muhaysîn'in daha sonra meşhur olan ve "aşere" tabirinin kapsamına giren kurrâ arasında yer almasına yetmemiştir. İbn Muhaysîn'in kıraatine ilgi duyan müelliflerden İbnü'l-Cündî (ö. 769/1368), on dört imamın kıraatine dair *Bustânü'l-hüdât fi'hlîlâfi'l-e'immeti ve'r-ruvât* adlı eserinde (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 23) İbn Muhaysîn'i dördüncü imam olarak zikretmiştir. Günümüzde on dört kıraat denince akla gelen imamlardan biri de İbn Muhaysîn olup *İzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz* adlı eserinde ortaya koyduğu on dörtlü sistem içinde on birinci imam olarak ona yer veren ilk müellifin İbnü'l-Kabâkîbi diye meşhur Muhammed b. Halîl el-Halebî (ö. 849/1445) olduğu anlaşılmaktadır (Kastallânî, I, 91). Halebî'yi *Leṭâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'at* adlı eseriyle Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İthâfû fuṣalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'ât-i'l-erba'ate* 'aşer adlı kitabıyla Ahmed b. Muhammed el-Bennâ takip etmiş, her iki müellif de on dört imamın kıraatine yer verdiği eserinde İbn Muhaysîn'i on birinci imam olarak zikretmiştir. Bennâ, eserine yazdığı mukaddimede aşere dışındaki kıraatlerin şâz sayıldığı ve bu tür kıraatleri okumanın haram olduğu hususunda cumhurun ittifakı bulunduğunu, ancak Kur'an olduğuna inanmamak şartıyla bazı şer'î ve edebî meseleleri incelemek için bu kıraatlerin okunabileceğini ve kitaplarda yazılabileceğini söylemiştir. Zehebî de İbn Muhaysîn'in kıraati için şâz terimini kullanmıştır.

İbn Muhaysîn'in kıraatinde dikkati çeken bazı hususlar şunlardır: 1. İdgam uygulamalarında ifrata gidilmiştir. Meselâ *ثَلَاثَةُ* (en-Nisâ 4/6) kelimelerinin okunuşunda birinci "tâ" ikinci "tâ"ya idgam edilerek *عن الانفال ثَلَاثَةُ* (el-Enfâl 8/1) sözünde ise birinci "nûn" "lâm"a idgam edilerek *عنالف* şeklinde bir kıraat tercih edilmiştir (İbn Hâleveyh, s. 29, 48; Bennâ, II, 76). 2. *وَأَنبِئَ إِحْدِيَيْنِ* (en-Nisâ 4/20),

يَعِدْكُمْ اللَّهُ أَحَدِي (el-Enfâl 8/7) gibi örneklerde görülen *أَحَدِي* kelimesindeki hemzenin hareketi bir önceki harfe nakledilerek şu şekilde okunmuştur: *يَعِدْكُمْ اللَّهُ أَحَدِي وَأَنبِئَ إِحْدِي* (İbn Hâleveyh, s. 25, 49; Bennâ, I, 507; II, 76). 3. Harf-i ta'riften önce gelen *هَذِهِ* işaret ismindeki ikinci "hâ" "yâ"ya tebdil edilmiş ve vasil durumunda okuyuş-iki sâkinin yan yana bulunmasından dolayı- bu "yâ"nın da hazfiye olmuştur: *هَذِهِ الْقَرْيَةُ ← هَذِي الْقَرْيَةُ، هَذِهِ الشَّجَرَةُ ← هَذِي الشَّجَرَةُ* gibi (Bennâ, I, 388).

İbnü'l-Cezerî, bunlardan daha önemli olarak İbn Muhaysîn'in kıraatinde Mus-haf'ın hattına aykırı unsurlar bulunduğunu söylemiş ve bu yüzden söz konusu kıraatin meşhur kıraatler arasında yer alamadığını belirtmiştir. Hasan b. Ali el-Ahvâzî, Hasan-ı Basrî ile İbn Muhaysîn'in kıraatte ihtilâf ettikleri noktalar hakkında *Rivâyetü'l-Haseni'l-Başrî ve Ebî 'Abdillâh Muḥammed b. Muḥaysîn es-Sehmî* (*Kırâ'atü'l-Haseni'l-Başrî ve Ya'ḳûb*) adıyla bir risâle yazmış olup bir nüshası Kudüs'te Mescid-i Aksâ Kütüphanesi'nde (nr. 70, vr. 1-15) bulunmaktadır (Hudâr İbrâhîm Selâme, I, 88). Eserin *el-Fihrisü's-Şâmil*'de (I, 78) -Mescid-i Aksâ Kütüphanesi'ndeki aynı nüshaya atıfta bulunulmasına rağmen- *Risâle fi ma'htelefe fihi Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Muḥaysîn es-Sehmî ve Ebû 'Amr b. el-'Alâ* adıyla zikredilmesine bir anlam ve

rilememiştir. Öte yandan Kastallânî'nin *Leṭâ'ifü'l-işârât*'ında zikredilen (I, 91, 169) *Müfredetü (Müfredâtü)'l-Ahvâzî* ile *Keşfü'z-zunûn* (II, 1322) ve *Hediyyetü'l-'ârifin*'de (I, 275) Ahvâzî'ye nisbet edilen *Kırâ'atü İbn Muḥaysîn*'in, Ahvâzî'ye ait olup Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 31, vr. 84-95) *Kitâb fihi rivâyetü Ebî 'Abdillâh Muḥammed b. Muḥaysîn* adlı risâle ile aynı eser olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Hibbân İbn Muhaysîn'in biyografisine *Kitâbü's-Şikât*'ında yer vermiş, Zehebî hadiste rivayetlerinin alınmasında sakınca görmediğini belirtmiş (*Mizânü'l-ittidâl*, III, 212), İbnü'l-Cezerî ise onu sika olarak değerlendirmiştir. İbn Muhaysîn'in rivayet ettiği bir hadis bazı sahih hadis kitaplarında yer almıştır (*Müsned*, II, 248; Müslim, "Birr", 52; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 4/24; Nesâî, VI, 328; ayrıca bk. Mizzî, XXI, 430-431). İbn Muhaysîn'in biyografisini incelerken ismini Muhammed olarak zikreden Ahmed Pâketçi, onun rivayet ettiği hadisin senedinde geçen Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahman b. Muhaysîn es-Sehmî ile Mekke kârii İbn Muhaysîn'in aynı kişi olmadığını zannetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 248; Müslim, "Birr", 52; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 4/24; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, s. 407; Buhârî, *et-Târiḥu'l-kebir*, VI, 173; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman – Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1991, VI, 328; İbn Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 65-66; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dil*, VI, 121; İbn Hibbân, *es-Şikât*, VII, 178; İbn Hâleveyh, *Muḥtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân* (nşr. G. Bergsträsser), Dârülcüme 1934, bk. İndeks; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 151; Enderâbî, *Kırâ'atü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 28; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 75-76; Mizzî, *Tehzîbü'l-Ke-mâl*, XXI, 429-431; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 221-223; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 32-35; a.mlf., *Târiḥu'l-İslâm: sene 121-140*, s. 220-221; a.mlf., *Mizânü'l-ittidâl*, III, 212; a.mlf., *el-İber*, I, 121; Safedî, *el-Vâfi*, III, 223; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 167; a.mlf., *en-Neşr*, I, 8, 83, 97; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VII, 474-475; Kastallânî, *Leṭâ'ifü'l-işârât* (nşr. Âmir es-Seyyid Osman – Abdüssabûr Şâhin), Kahire 1392/1972, I, 91, 169; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1322; Bennâ, *İthâfû fuṣalâ'i'l-beşer* (nşr. Şa'bân M. İsmâîl), Beyrut 1407/1987, I, 71-72, 75, 76, 80, 121-122, 388, 507; II, 76; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 275; Hudâr İbrâhîm Selâme, *Fihrisü maḥṭûṭâti Mektebeti'l-Mescidi'l-Aksâ*, Kudüs 1401/1980, I, 88; *el-Fihrisü's-şâmil*: 'Ulûmü'l-Kur'ân, *maḥṭûṭâtü'l-kırâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1407/1987, I, 78, 108-109; Ahmed Pâketçi, "İbn Muḥaysîn", *DMBİ*, IV, 589-590.

İbn Muhaysîn'in kıraatini Hz. Peygamber'e ulaştıran senedin şeması

